

ról, hogyan élük mag a másságot nálunk. Mennyire tudnak kapcsolatot teremteni az anyaországgal, milyennek látják ők – akik velünk együtt élnek – hazánk kultúráját, a magyarok szokásait, mentalitását? Ők hogyan tudják megtartani, megőrizni értékeiket, sajátosságait? Számoljanak be szokásaikról, ünnepeikről, a farsangtól az új évig. Hasonlítsuk ezeket össze a megfelelő magyar szokásokkal és ünnepekkel! Itt is gyakran előkerülhetnek olyan szavak, amelyeket nem könnyű lefordítani, mert mi esetleg nem ismerjük ezeket a fogalmakat. Ez a – fentiekben már említett – gyakorlatba való átültetést jelenti.

Fontos azonban, hogy a hazafiságra való nevelés ne csapjon át durva nacionalizmusba, de ezt az idegen nyelvi órán a legkönnyebb kézben tartani, hiszen azt a nyelvet és kultúrát is meg akarjuk szeretetni, amit tanítunk. *„A megbecsülés teszi lehetővé, hogy más nemzetek kulturális vívmányait nemzeti jellemünkhöz és hazai viszonyainkhoz idomítva, saját tökéletesítésünkre használjuk fel.”* (Pedagógiai Lexikon)

VASVÁRI ZOLTÁN
ELTE BTK Néprajz Tanszék
Budapest

A néprajzi oktatás-nevelés lehetőségei az általános iskolában

Hazánk XX. század végi tantárgystruktúrája több, jól körvonalazható tradicionális szállal kötődik a középkorban kialakult pedagógiai eszményekhez. Van ugyan néhány tantárgy, amely az utolsó pár évben sosem gondolt és tapasztalt sebességgel, méretekben és talán hatékonyságban is képes volt beépülni a hagyományos tantárgystruktúrába, sőt, ott előkelő helyet is kivívott magának (lásd pl. számítástechnika). Van aztán néhány tudományszak, ismeretkör, amelyek fontosságát nem szokták vitatni (ha igen, akkor is csak tapintatosan), hivatalos iskolai tantárggyá válásukra a közeljövőben mégis kevés remény látszik. E tárgykörök közé tartozik a néprajz (etnográfia, folklorisztika, etnológia) is.

A néprajz fiatal tudományszak, a XIX. század szülötte. Különösen Közép-Európában, így Magyarországon is a Volkskunde típusú néprajz erős ideologikus alapokra épült. A néprajztudomány intézményeinek XIX. század végi kiépülésétől napjainkig megfigyelhető, hogy a néprajzzal foglalkozók, laikus érdeklődők, de a szakemberek nagy része is, értékszempontokat és morális (etikai) elveket kapcsoltak a néprajztudomány tárgyához. Mindez ugyan kevésbé szolgálta a tudományosság szempontjait, de kedvezőnek látszott ahhoz, hogy a néprajz iskolai tantárggyá válhason. Mivel az iskolai oktatás maga is érték közvetítő és etikát átadó-alakító tudomány, így a néprajz kecsegtető eredményekkel kopogtathatott az iskolák kapuján bebocsátásra várva. Kedvezőnek látszott az is, hogy az intézményes egyetemi néprajzi oktatás 1930-as évekbeli megindulásáig tanítók és tanárok voltak azok, akik a néprajztudományt a legmagasabb szintektől az amatőr gyűjtésig elindították és fejlesztették.

A néprajz része is lett az iskolai és iskolán kívüli oktató-nevelő munkának, de az önálló egyetemi tanszéki háttér és a szakképesített oktatók hiánya miatt nem válhatott tantárggyá. Helyét a szakkörök és gyermekmozgalmak (lásd regős cserkészlet) keretében találta meg. Vitathatatlan eredményeit olyan kötetek is reprezentálják, mint pl. a Végh József által szerkesztett Táj és népkultúra a középiskolákban (Budapest. 1942).

1945 után több okból, így talán *Ortutay Gyula* kultuszminiszersége miatt is előtérbe került a néprajzi oktatás-nevelés kérdésköre. *Morvay Péter* hatalmas, áldozatos munkával szervezte meg és indította el az önkéntes néprajzi mozgalmat, amelynek sarokpillérei mindig is a pedagógusok, iskolai szakkörök voltak. Morvay kidolgozta az iskolai néprajzi szakkörök tematikáját, és gyűjtési útmutatókkal segítette az általános iskolától a gimnáziumig a szakkörvezetők és a diákok munkáját. Az iskolai néprajzi munka szakmai háttérbázisát a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum biztosították.

A néprajz tantárggyá válása is időről időre szóba került, legújabban, a '90-es évektől éppen a néprajz szakos egyetemi hallgatók szorgalmazták, de ez a mai napig nem valósult meg, jóllehet tudomásuk szerint ma már közel 100 általános iskolában fakultatív tantárgyként helyet kapott.

Milyen érveket hoznak fel a néprajz mint önálló tantárgy ellenzői? Szerintük a néprajzi ismeretek jól beépíthetők a hagyományos tantárgyak tananyagába. Így az irodalom keretében a szöveges folklórkalkitások (népdal, mese, monda, proverbiumok, találósok stb.), az ének-zene tantárgyban a népzene, népdal, énekes népi játékok, a rajzban a díszítőművészet, folklóresztétika, a testnevelésben a mozgásos népi játékok, néptánc, a földrajzban a jelentős néprajzi tájak, etnikai csoportok, míg a történelem keretében a tradicionális kultúra, hagyományos életmód és etnikumtörténet kérdései tárgyalhatók.

Nem tagadjuk, ez így is van. Azonban első ránézésre is látszik, hogy sok alapvető probléma máris kimaradt, és nehezen illeszthető a fenti tantárgyi keretekbe, mint az intézményrendszer, néphit, népszokások, a gazdálkodás egyes kérdései stb. Más problémák is felmerülnek. Ma már világosan látszik, hogy globális problémák csak globális keretekben és szemlélettel oldhatók meg, ezért egyre sürgetőbb igény mind a tudománysszakok, mind a tantárgyak integrációja. Nehezen képzelhető el, hogy a néprajz, mint *komplex kultúratudomány* eredményesen lenne oktatható a fent vázolt, szétszabdalt tantárgyi keretben. Arról nem is beszélve, hogy jól tudjuk, a szorító tantervi követelmények, a megtanítandók sokasága miatt a szaktanárok mindig szelektálni kényszerülnek, így valószínűleg a kevésbé fontosnak gondolt, mert új és részint ismeretlen, „extratudásként” megfelelő néprajzi ismeretek húznak a rövidebbet.

Az alapprobléma pedig az, hogy az ismertett rendszer esetében éppen a *néprajz mint specifikus tudománysszak* tűnik el, oldódik fel a hordozó tantárgyban. Arról van szó ugyanis, hogy a világ jelenségei számos aspektusból vizsgálhatók, értelmezhetők, és pl. az irodalom vagy a történettudomány kérdései mások, mint a néprajzéi egy-egy jelenséggel kapcsolatban. Ebből adódik, hogy ugyan elsőtől negyedik osztályig sok mesét megismernek a kisiskolások (ugye, valóban így van ez?!), és ötödik osztályban tananyag a népmese (műfaji sajátosság, stilisztika, etikai szempontok stb.), tudomásunk szerint erről nem vagy csak kivételesen szokott szó esni, hogy milyen társadalmi közegben él a mese, kik az előadói és a hallgatói, mi ösztönzi a mesélőt és annak hallgatóságát, ki volt Fedics Mihály, Pandúr Péter, Ámi Lajos stb. - tehát éppen a specifikus néprajzi kérdésekre nem kerül sor.

Természetesen felmerül az a kérdés is, szabad-e, és ha igen, milyen mértékben és mélységben speciális, szaktudományos részletekig terjedő ismereteket oktatni az egyes közoktatási iskolatípusokban. Nyilvánvaló, e szempontból teljesen más a feladata az általános iskolának, a gimnáziumnak és a szakközépiskolának.

Tókcézkai László helyesen állapítja meg: „Az iskola a felnőtttség távlatos követelményeit/kényszereit közvetíti a gyermekeknek, s azt annál jobban teszi, minél általánosabban, szélesebben követelve közvetít, mert valójában ezzel nő a gyermek későbbi valódi szabadsága. Minél specializáltabb, szétdaraboltabb, (=modern, érdekes, „mindent” kínáló felszínes iskolák) és ötletse-
rűbb egy oktatási intézmény művelődési anyaga, annál inkább csökken a gyermek felnőttkori vá-
lasztási esélye, „szabadsága”. (*Tókcézkai László: Mire is kell az iskola? Magyar Nemzet, LIX. 1996., 33. szám 8.)*

Mennyire igaz a fentebb megfogalmazott érv a néprajz mint általános és középiskolai tárgy elutasítására?

Nyilvánvaló batorság lenne általános iskolásoknak vagy akár gimnazistáknak is levéltári vagy régészeti ismereteket oktatni. Mindkét tudomány történettudomány, melyeket sajátos eszközeik, kutatási módszereik jellemeznek. Ezek oktatása természetesen az egyetem feladata. Az általuk feltárt tudásanyag szervesen épül be a történettudomány egészébe, és lesz egyben a történelem tantárgy része is. Nem kell tehát külön régészet tantárgy ahhoz, hogy pl. az 5. osztályban az ókori népek története tanítható legyen.

Lényegileg más a helyzet a néprajz esetében. A néprajz felfogható történettudományként, szoros kapcsolatban van az esztétikával, irodalomtudománnyal, művészettörténettel, de ugyanúgy a szociológiával és a különböző gazdaságtudományokkal is. Mégis, a néprajz – alapvetően és mindenekelőtt – a kultúra tudománya. Ebből következően elsősorban nem speciális módszerei, hanem speciális szemlélete különbözteti meg a többi tudományszaktól. A néprajz középpontjában az ember mindennapi élete áll, a mindennapok által felvetett kihívások és az azokra adható válaszok. Ezek pedig olyan ismeretek, amelyekre valóban minden embernek szüksége van (lehet) nap mint nap, mindennapi élete alakításában. A néprajz tehát nem csupán ideológikus tudomány, a hazaszeretet fejlesztésének, az identitás őrzésének kiváló tudományos-oktatási területe, de az élethez szükséges praktikus ismeretek tárháza is.

Nyilván nem kell az általános iskolai oktatásban a néprajz szaktudományos kérdéseinek a részproblémáig eljutni, de hát nem teszi ezt a kémia vagy a fizika oktatása sem, ez utóbbiak tantárgyi státusát mégsem vitatja senki.

A felmerült érvek és ellenérvek mérlegelése után úgy gondoljuk, hogy a nemzeti alaptanterv megszületése és a helyi tantervek elkészítésének megkezdése idején érdemes minden tantestületnek átgondolnia a néprajzi, hon- és népismereti oktatás lehetséges kereteit saját intézményükön belül. Ahol erre az – elsősorban személyi – feltételek adva vannak, ott kívánatos lenne a fakultatív néprajzi oktatás bevezetése. Az igényt jelzi, hogy több tanító- és tanárképző főiskolánkon már lehetőségük van a hallgatóknak ilyen irányú képzésre. A Budapesti Tanítóképző Főiskola pedig 1996. X. 4-5-én konferenciát rendez: A hon- és népismeret, a néphagyomány az oktató-nevelő munkában címmel.

Tudjuk, sok idő fog eltelni, amíg a fakultatív néprajzi oktatás általánosan elterjedhet Magyarországon. Addig is a szakkörök, a tanórán kívüli iskolai keretek, így pl. a napközi otthon adhat lehetőséget egy, a tudományosság követelményeire épülő, szakszerű és gyermekközpontú oktató-nevelő munka megvalósítására. Ebben a munkában számítnak a jól felkészült, áldozatkész pedagógus kollégákra.

E rövid dolgozatban elméleti oldalról szeretnénk volna alátámasztani a néprajzi oktatás fontosságát és bemutatni lehetséges színtereit az általános iskolában. Természetesen sem szakmai ismeretek, sem módszertan közreadására itt most nincs módunk. Mégis, a néprajz iránt érdeklődő pedagógusok elindulását segítő a tudományszak ismereteinek labirintusában, fel szeretnénk hívni figyelmüket néhány alapvető *bibliográfiára*.

- A magyar folklór. Szerk.: Ortutay Gyula. Tankönyvkiadó, Bp. 1979. A kötet 70–121. lapján Voigt Vilmos összeállításában olvashatjuk a „Folklorisztika általános bibliográfiáját”.
- Sándor István: A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1850–1870. Akadémiai, Bp. 1977.
- Sándor István: Magyar néprajztudomány 1945–1955. Válogatott bibliográfia. Akadémiai, Bp. 1956.
- Sándor István: A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1945–1954. Akadémiai, Bp. 1965.
- Sándor István: A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1955–1960. Akadémiai, Bp. 1971.
- Bihari - Pócs: Képes magyar néprajz. Corvina, Bp. 1985. A Függelékben tematikus bibliográfia (199–201).
- Az Akadémiai Kiadónál megindult Magyar néprajz I–VIII. kézikönyvsorozat eddig megjelent 4 kötete (III. Közművesség, V. Népköltészet, VI. Népzene-Néptánc-Népi játék, VII. Népszokás-Néphi-Népi vallásosság) igen gazdag irodalmat ad a tárgyalt témákhoz.
- 1971-től éves bibliográfiák a *Néprajzi Hírek* évenkénti záró számaiban.
- A Néprajzi Múzeum 1989-től jelenteti meg a Magyar néprajzi bibliográfiát.